

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Esmâ-i Hüsnânın her birisi ötekileri icmâlen tazammun eder..." Devamıyla genişçe izah eder misiniz?

Cenab-ı Hakk'ın, kainatda sayısız isim ve sıfatları tecelli ediyor. Bu isimler bütün varlıkta iç içe tecelli ediyor. Bazı tecelliler daha net göze çarparken bazıları onların gölgesinde kalabiliyor. Dikkatli bir nazarla bakıldığında bütün o isimlerin adeta bir yardımlaşma ve dayanışma içinde tecelli ettiği göze çarpar. Sanki isimler birbirlerine yardım ediyorlar ve aralarında bir dayanışma cereyan ediyor. Zira müsemma aynı, ancak isimler farklıdır. Yani, isimlerin hüküm ve manaları ayrı ayrı, ama sahipleri birdir.

Böyle bakınca, tecelli eden isimler birbirinden habersiz ve bağımsız olması düşünülemez. Lakin her bir isim ve sıfatın bir arşı, yani galip olduğu bir alan ve daire vardır. Orada o isim ve sıfat galiben tecelli eder. Orada hüküm onundur. Diğer isim ve sıfatlar, onun gölgesinde ve emrindedir. Orada, o isim diğerlerine reistir ona göre hareket ederler.

Ancak bu, diğer isimler hiç tecelli etmiyor, anlamında değildir. Yalnız, bir isim diğerlerine nispeten daha fazla tecelli ettiği için diğer isimler gölgede kalıyor, demektir. Mesala semavatda, Allah'ın **celal** ve **kibriya** ismi hükümandır, galip odur. Ama sair isimler de orada onun gölgesi ve riyasetinde tecelli ederler. Yani latif ve cemel manası tamamen kaybolmaz, sadece geri planda durur.

Onun için, bir şeye nazar ettiğimiz vakit, bir ismi orada galiben görürüz, diğerlerini de ona tabi olmuş olarak görürüz.

Bu yüzden her bir isim ve sıfat birbirlerine hem delil hem netice oluyor. Zira, bir işin veya sanatın vücuda çıkması için ilim kafi değildir. Kudret de lazım irade de. Sair isimlerde biri birisiz olmaz. Bir sanatta veya eserde, bir isim sabit oldu mu diğerleri de sabit olmak durumunda; biri eksik olsa o eser vücut bulamaz.

Yani ilim aynasında sair isimler de görünür. Ama orada ilim delil, diğerleri neticedir. İlim asıl, diğerleri ise zımnidir. **Kudret** aynasında da kudret delil, diğerleri neticedir. **Kudret** asıl, diğerleri gölgedir, yani ona tabidir. Bir esere bakıldığında, kudrette ilmi, ilimde kudreti görmek mümkündür. Buradaki fark; biri net ve açık görünürken, diğerleri dikkatle bakıldığında görünür. Misalde geçtiği gibi, semavatta, azamet ve Kibriya açık ve net görünür. **Cemal** ve **rahmet** manası biraz dikkat ister. **Bir çiçeğe nazar edilince de rahmet ve cemal net ve açıktır; azamet ve kibriya ise dikkatli tefekkür ister.**

"İ'lem Eyyühe'l-Azîz! Esmâ-i Hüsnânın her birisi, ötekileri icmâlen

tazammun eder. Ziyanın elvân-ı seb'ayı tazammun ettiği gibi. Ve kezâ, her birisi ötekilere delil olduğu gibi, onların her birisine de netice olur. Demek esmâ-i hüsnâ mir'at ve âyine gibi birbirini gösteriyor. Binaenaleyh, neticeleri beraber mezkûr kıyaslar gibi veya delilleri beraber neticeler gibi okuması mümkündür."(1)

İcmalin kelime manası "özet olarak, ana hatlarıyla" demektir. Işıktaki yedi rengin bulunması gibi, her bir İlâhî isimde de diğer esmâ mücmel olarak bulunuyor.

"Her birisi ötekilere delil olduğu gibi, onların her birisine de netice olur."

Misâl olarak **Rezzâk** ismini alalım:

Rezzâk ismi **Alîm** ismine de bakar. Zira, rızık yapmayı bilmek bir ilimdir.

Hakîm ismine de bakar. Zira, o rızık canlılara en faydalı şekilde yaratmak ancak hikmetle olur.

Kâdir ismine de bakar. Zira, rızık bütün bir kâinattan süzüp çıkarmak ancak İlâhî kudretle gerçekleşebilir.

Rahîm ismine de bakar; zira bu rızıktan elde ettiği enerji ve kuvvet ile hayırlı işler gören kimse ebedî saadete erer.

Kahhar ismine de bakar. Zira, Allah'ın ihsan ettiği rızıklardan elde ettiği bu kuvvet ile haram işler gören ve isyan yoluna giden kişi kahra müstehak olur.

Bir kıyasta henüz mukaddeme teşkil edildiğinde sonuç hemen ortaya çıkıyorsa, bu kıyasta netice kıyasla birlikte zikredilmiş demektir. Yâni, kıyasın içinde netice zâten vardır. Veya bir neticeye varmak için delil getirildiğinde delilin içinde netice hemen okunuyorsa böyle bir ifadede neticeler delillerle beraber ifade edilmiş olur. Fazla düşünmeye, sonuca varmak için zihin yormaya gerek kalmaz.

Nurlardan bir misâl:

"Âlem mütegayyirdir, her mütegayyir hadistir, her hadisin bir muhdisi vardır." cümlesinde âlemin değişim gösterdiği, her değişenin de mutlaka **hadis** olduğu (*sonradan meydana geldiği*) beyan edildiğinde bu âlemin bir **muhdisi** (*bir ihdas edicisi, bir yaratıcısı*) olduğu hemen anlaşılır. Bu kıyasta netice **"Bu âlemin bir muhdisi vardır."** hükmüdür. Bu hüküm daha beyan edilmeden kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor.

"Allah'ın esmâ-i hüsnâsından her biri de böyledir; bir isim okunduğunda

diğer isimleri hemen hatıra getirir.” demektir.

“Binaenaleyh, neticeleri beraber mezkûr kıyaslar gibi veya delilleri beraber neticeler gibi okuması mümkündür.”

Normalde netice delilden neşet eder, yani delilden hareketle neticeye ulaşılır. Lakin Allah'ın isimleri konusunda bu kural tersinden de işlemektedir. Yani bir insan Allah'ın isimleri konusunda neticeye bakarak delillere de ulaşabilir. Delil ile netice arasında bir devir ve döngü söz konusu yani.

Mesela, **Rezzak** ismi **Muhyi** ismine hem delil hem neticedir. Evet, rızık hayata sebep olma noktasında delildir, yani hayat rızkın neticesidir. Tersinden bakacak olursak hayat olmaz ise rızık olmaz, çünkü rızkın oluşması ve hareket etmesi hayat-ı umumi ile mümkündür. Demek hayat aynı zamanda rızka bir sebep ve delildir.

Her bir isim hem kendi manasını hem de zımnen diğer isimlerin manasını gösteren parlak birer ayna gibidir. Tefekkürü kuvvetli olan birisi, bir isim aynasında bütün isimlerin mana ve hükümlerini zımnen görebilir yani. **“Binaenaleyh, neticeleri beraber mezkûr kıyaslar gibi veya delilleri beraber neticeler gibi okuması mümkündür.”** cümlesi, bu ince manaya işaret ediyor. Netice ile delilin iç içe bir döngü ve devir ile birbirini gösterip ispat etmesini özetleyen bir cümledir bu cümle.

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Habbe.](#)